

своїх структур в Криму, не висунула претензій на цей півострів на Брестських переговорах. Але кримський рух не зміг розбудувати свою державу через слабкість демографічної бази. Після проголошення самостійності УНР намагається включити до свого складу Севастополь, проголосити українським Чорноморський флот, а на решті території мала бути проголошена держава під протекторатом України. Для цього робиться ряд заходів дипломатичного й адміністративного характеру, а в квітні 1918 р. у Крим відправляються українські війська із завданням взяти під контроль Севастополь, але це не вдалося через протидію німців і все залишилося тільки на папері.

Як бачимо, у гетьмана був досвід, на який можна було спиратися. Але гетьман застосовує принципово новий підхід до цієї проблеми. Якщо Центральна Рада йшла за подіями, то П. Скоропадський намагався йти попереду них. Він не чекає на сприятливі умови, а покладався на власну концепцію державотворення, яка, як вже вказувалося раніше, спиралася не на етнічний, а на державно-територіальний принцип. Постійно шукаючи опору серед кримського населення, запрошуючи до політичного діалогу, при якому гарантувалося врахувати побажання самих кримчан щодо умов входження Криму до складу України, уряд Скоропадського займає чітку, інколи жорстку позицію, коли справа торкається самого принципу приналежності Кримського півострова, застосовуючи навіть такі методи як економічна блокада.

У багатонаціональній державі суперечність між націями і державою часто веде до боротьби націй (етносів) між собою, що розгортається, або за те, чий статус як суб'єкта права буде вищий, або за те, хто з них стане носієм влади. І тут вже на перше місце стає питання: не якою повинна бути держава, чия вона повинна стати. А це вже загроза не тільки єдності країни, але і її демократичним підвалинам. Ось чому узгодження взаємовідносин між нацією і державою, а також між самими націями (етносами), є головним завданням етнонаціональної політики будь-якого суспільства. Щоб мирно жити, треба, щоб державні та інтереси нації стояли якомога ближче. Зрештою, сама держава має стати гарантом національного існування.²⁵ П. Скоропадський поглиблював державотворчі процеси в Українській державі і, враховуючи брак досвіду українського керівництва у справі національної політики через відсутність тривалий час власної держави, політику гетьмана стосовно Криму слід вважати послідовною і виваженою.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. ЦДАВО України. -Ф.1064.- Оп.1.- Спр. 5.- Арк. 25 зв;
2. Скоропадський П. Спогади. – К. – Філадельфія, 1995. – С. 262;
3. ЦДАВО України.- Ф. 1064.- Оп.1.- Спр. 6.- Арк. 6 зв;
4. ЦДАВО України.- Ф. 1064.- Оп. 1.- Спр. 8-Арк. 2;
5. ЦДАВО України. - Ф. 3766. - Оп. 1.- Спр. 132.- Арк. 12-15;
6. ЦДАВО України.- Ф. 3766.- Оп. 1.- Спр. 32.- Арк. 16;
7. ЦДАВО України.- Ф. 3766.- Оп. 1.- Спр.132.- Арк. 2,6 зв;
8. Боечко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. – К., 1994. – С.33;
9. Громов С.Е. Украинские политические партии и организации в Крыму в период гражданской войны (1918–1920) // Додаток до “Вісника Університету внутрішніх справ”. - №2. - Доповіді і повідомлення на всеукраїнській науковій конференції “80-річчя відродження української державності: минуле і сучасне” 14-16 листопада 1997 р. – Сімферополь, 1997. – С. 89;
10. Вопросы развития Крыма. Научно-практический дискуссионно-аналитический сборник.- Вып. 3. – Симферополь, 1997. – С. 36;
11. ЦДАВО України.- Ф. 3766.- Оп. 1.- Спр. 132.-Арк. 27 зв;
12. ЦДАВО України.- Ф. 3766.- Оп. 1.- Спр. 186.- Арк. 38;
13. Донців Д. Рік 1918, Київ-Торонто. – С. 23;
14. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле. – С. 301-302;
15. Відродження. – 1918. – Ч. 131;
16. ЦДАВО України.- Ф.1064.- Оп.1.- Спр. 11.- Арк. 62;
17. ЦДАВО України.- Ф. 1064.- Оп. 1.- Спр. 11.- Арк. 59 зв;
18. ЦДАВО України.- Ф. 3696.- Оп. 2 к, Спр. 6.- Арк. 1;
19. ЦДАВО України.-Ф. 1064.- Оп. 1.- Спр. 7.- Арк. 10;
20. Відродження. – 1918. – 11 жовтня;
21. ЦДАВО України.- Ф. 3766.- Оп. 1.- Спр. 132.- Арк. 50 зв.
22. Там само.- Арк. 50 зв. – 51;
23. Відродження. – 1918. – Ч. 162;
24. Там само. – Ч. 164, 165;
25. Основи етнодержавства: Підручник для гуманітарних спеціальних вузів. – К., 1997. – С. 16.

Я.В. Мотенко

“КУРКУЛЬСТВО” ЯК АКТИВНИЙ УЧАСНИК СЕЛЯНСЬКОГО РУХУ В ХАРКІВСЬКІЙ ГУБЕРНІІ (1917-1921 РР.)

Одним з найбільш дискусійних питань історіографії революцій та громадянської війни 1917-1921 рр. в Україні залишається визначення терміну “куркульство” та оцінка участі цієї

верстви села в аграрних перетвореннях протягом вище наведеного періоду.

Радянська історіографія, керуючись характеристикою В.І. Леніним “куркуля” як заможного селянина, котрий використовував працю найманих робітників і займався торгівлею та лихварством,¹ виключно негативно характеризувала його господарчу діяльність і участь у громадянській війні². Образ “куркуля” як класового ворога передусім пов’язувався з махновщиною і “українським буржуазним націоналізмом”³.

Водночас, один з ідеологів махновського руху П.А. Аршинов відкидав тезу про “куркульський” характер махновщини і стверджував, що “в дійсності – там, де народжувалася махновщина, куркульство завжди шукало й знаходило собі захист під крилом радянської влади”. Як криміногенне явище часів громадянської війни трактував “куркульство” один з членів Директорії В.К. Винниченко⁵.

Спроби визначення терміну “куркуль” мали місце й у закордонній історіографії. Так, Р. Конквест у своїй монографії дійшов висновку про штучність образу “куркуля” – експлуататора, створеного більшовицькою пропагандою⁶. У 1983 р. вийшла праця Д. Мейса, в якій зазначалося, що “куркулями” більшовики називали селян, незадоволених продрозкладкою і створенням комун⁷.

З поступовою деідеологізацією української історичної науки, з початку 90-х рр., відбувається зміна поглядів вітчизняних дослідників на роль “куркулів” в аграрній історії країни. Зокрема, В.Ф. Верстюк у своїй праці намагається довести, що термін “куркуль” був “політичним жупелом”, який активно використовували більшовики для пояснення незадоволення селянства політикою воєнного комунізму⁸. Схожих поглядів дотримуються С.В. Кульчицький і О.І. Ганжа⁹. Таким чином, вивчення стану наукової розробки проблеми змушує дійти висновку про те, що вітчизняна і зарубіжна історична наука оперують нечіткими політизованими визначеннями поняття “куркуль”. Відповідно, це перешкоджає об’єктивному висвітленню історії громадянського конфлікту як в Україні в цілому, так і у її окремих регіонах.

У пропонованій статті ставиться мета дати соціально-економічну характеристику “куркульству” як складовій аграрного населення країни і визначити його політичну орієнтацію, використавши матеріали, пов’язані з історією селянського руху у Харківській губернії в 1917-1921 р. р.

Для успішного вирішення поставленого завдання, передусім, потрібно з’ясувати походження слова “куркуль”. Так, наприклад, Р. Конквест стверджує, що українські селяни називали “куркулем” сільського лихваря, для якого позика під проценти була головним джерелом прибутків¹⁰. Існують дані, котрі свідчать про те, що в Росії “кулаком” (синонім українського слова “куркуль”) на селі називали перекупника, який, торгуючи хлібом, вдавався до шахрайства¹¹. Отже, “куркулем” (“кулаком”) хліборобське населення називало людину, що займалася фінансовими операціями, вдаючись при нагоді до хитрощів.

Однак, починаючи з 1917 р., слово “куркуль” набуло значно ширшого значення. Зокрема, в Україні, на територіях, що протягом громадянської війни перебували під контролем РКП (б) і КП (б) У, офіційно головними критеріями визначення “куркуля” стали величина земельного наділу (більш ніж 10 десятин) і наявність використання праці найманих робітників¹².

Згідно висновків, зроблених радянськими істориками, Харківська губернія була регіоном, де особливо помітно спостерігався сильний вплив куркульства на місцевий селянський рух¹³. Головним чином, термін “куркуль” стосовно Харківщини ототожнювався з селянином – “столипінцем”, “відрубником”¹⁴. Старобільський, Куп’янський, Ізюмський і Зміївський повіти губернії, де спостерігалася найвища активність виходу селян з общини, були визнані радянськими дослідниками, поряд з повітами південних губерній України, як “основні бази куркульства” в Україні¹⁵.

Дійсно, на початку ХХ століття в Харківській губернії активно відбувався процес капіталістичної трансформації сільського господарства. Програма створення фермерських господарств, що була запропонована прем’єр-міністром П.А. Столипіним, зацікавила значну кількість селян Харківщини. За числом утворених індивідуальних селянських господарств Харківська губернія посіла друге місце серед дев’яти українських губерній; до 1915 р. у краї з общини вийшло до 35% колишніх її членів, які закріпили за собою 23,3% общинної землі¹⁶.

Найбільший успіх реформа мала в Богодухівському, Старобільському, Куп'янському, Валківському, Ізюмському й Зміївському повітах¹⁷. В останніх п'яти повітах частка колишніх державних селян становила 90%¹⁸. Після скасування кріпосного права саме вони отримали найвищі подушні наділи в губернії – 4, 5 десятин, а отже, могли ризикнути створити фермерські господарства.

Згідно даних, наведених істориком В.С. Майстренком, селяни-багатії серед тих, що виходили з общини, становили лише 4-5%¹⁹. Більшість селян, що розпочали працювати на хуторах і відрубках Харківської губернії, належали до категорії бідних і середніх селян. Останні склали по Харківській губернії 49,4% загальної кількості всіх укріпленців²⁰. Створення одноосібного господарства виявилось нелегкою справою, значна частина “відрубників” згодом не змогла розрахуватись з Селянським банком за надані позики²¹. Проте вже в 1912 р. одноосібні господарства збирали зернових на 30 пудів більше з десятини, ніж господарства общинників, а в 1917 р., відповідаючи на опитування перепису, 83,7% одноосібників заявили, що стан їхнього господарства на 1917 р. змінився на краще²².

Отже, селянство Харківської губернії, головним чином південно-східних повітів, продемонструвало стійку тенденцію до створення індивідуальних господарств.

Як свідчать джерела, власники реформованих селянських господарств взяли активну участь в антипоміщицькій фазі селянського руху Харківщини в 1917 р. Протягом березня-жовтня 1917 р. саме в Зміївському і Ізюмському повітах відбулося найбільше випадків самовільного захоплення селянами поміщицької землі²³. Лідером по розгрому поміщицьких маєтків у Харківській губернії у листопаді-грудні 1917 р. було селянство Куп'янського, Богодухівського і Зміївського повітів²⁴. Підсумки виборів до Установчих зборів наприкінці 1917 р. довели, що найбільшою популярністю в південно-східних повітах Харківської губернії користувалися ліві есери, українські есери, праві есери, партія кадетів²⁵. Таким чином, місцеве селянство віддало перевагу політичним силам, котрі вбачали в селянинові основу нації і вимагали або повної ліквідації поміщицького землеволодіння, або його істотного обмеження.

Оскільки понад 80% аграрного населення південно-східних повітів Харківської губернії становили українці, поряд з соціально-економічними вимогами, селянство висунуло й національно – культурні²⁶. Так, наприклад, 22 травня 1917 р. з'їзд селянських депутатів Ізюмського повіту ухвалив наказ про викладання предметів українською мовою в школах Ізюмського повіту²⁷. Поряд з цим, селам повіту з переважно більшістю російськомовного населення надавалося право мати школи з викладанням предметів російською мовою²⁸. Тим часом в умовах загострення політичної кризи набував розвитку громадянський конфлікт безпосередньо у селянському середовищі. Селяни-общинники, протестуючи проти передачі селянам-відрубникам частини найкращих общинних земель, навесні 1917 р. руйнували межі на їхніх полях, заважали збирати врожай²⁹. Влітку 1917 р. селяни-общинники почали громити господарства “столипінців”, а хазяїнів хуторів і відрубів не допускати в громадські комітети³⁰.

Протягом 1918-1919 рр. становище “столипінців” значно ускладнилося. В зв'язку з розгортанням широкомасштабних бойових дій саме їхні господарства, як порівняно заможні, перетворилися на першочерговий об'єкт продовольчих ревізій. Проте головним джерелом небезпеки для власників індивідуальних селянських господарств став внутрішньо економічний курс більшовицької партії, спрямований на одержавлення аграрного сектора країни. Легалізація системи продовольчих монополій, введення диференційованої продрозкладки, основний тягар якої покладався на приватновласницькі господарства, усунення їхніх господарів від участі в роботі органів місцевого самоуправління, терор з боку комбідів – все це мало сприяти усуненню “куркульта” за межу виживання³¹.

Повідомлення органів ВУНК в Харківській губернії свідчать, що місцеве “міцне” селянство у 1919 р. почало активно протидіяти заходам більшовицьких владних структур. Вміло використовуючи незадоволення широких селянських мас продрозкладкою та розповсюдженням колективного сільськогосподарського виробництва, “куркулі” підбурювали селян до акцій протесту, сприяли поширенню дезертирства з лав Червоної армії в краї³². Наприкінці 1919 р. селянство південно-східних повітів Харківської губернії активно контактувало з махновським

рухом, вбачаючи в ньому союзника на антикомуністичному фронті.³³

Окупація повітів Харківської губернії частинами Червоної армії, особовий склад яких формувався переважно з громадян РРФСР (Московська робітничка дивізія, Друга Орловська кавбригада, Інзенська та Уральська робітничі дивізії, партизанська бригада з Уралу) і розглядав Україну виключно плацдармом бойових дій, внесла напруження у сферу міжнаціональних стосунків³⁴. Зокрема, у Валківському повіті в 1920 р. значну підтримку місцевого населення мали повстанські загони отаманів Білецького, Шатровки, Циглера, Перлика, що використовували як ідеологічну основу лозунги відновлення УНР.³⁵ Одним з найскравіших проявів національної свідомості хліборобського населення Харківщини стало селянське повстання, яке наприкінці квітня – на початку травня 1920 р. охопило Валківський, Зміївський, Богодухівський і Харківський повіти. Центр виступу знаходився у Валківському повіті, в селах Високопілля і Ков'яги. Повстанський штаб почав формування “Українського народного уряду” і висунув ультиматум Раднаркому, в якому вимагалось припинити воєнно-комуністичні заходи, віддати землю селянам і надати незалежність Україні³⁶.

Подібні вимоги селянство Харківщини висувало й у 1921 р. Так, наприклад, у березні 1921 р. делегати селянської конференції Куп'янського повіту прийняли резолюцію, в котрій наголошувалося на необхідності негайного припинення громадянської війни, відміни державної монополії на реалізацію продуктів сільського господарства, визнання України незалежною народною республікою³⁷.

Таким чином, ми приходимо до висновку про те, що напередодні революційних подій 1917 р. в Харківській губернії активно відбувався процес формування селянської хліборобської еліти, орієнтованої на ведення ринкового господарства. Внаслідок специфічного розподілу земельного фонду губернії основна маса власників хуторів і відрубів опинилася в південно-східних і суміжних з ними повітах Харківщини. Ці селяни завдячували своїм добробутом власній ініціативності, сміливості, працелюбності, а, отже, не заслуговували на образливе прізвисько “куркуль”, котре вживалося на селі стосовно перекупника-шахрая або лихваря. Долаючи опір селян-общинників, знищивши конкуруючі з їхніми господарствами поміщицькі маєтки, “столипінці” невдовзі опинилися перед необхідністю захищати власні інтереси від зазіхань КП(б)У. Остання, намагаючись скомпрометувати своїх супротивників, іменувала їх “куркулями”.

Відстоюючи право самостійно розпоряджатися продуктом власної праці, “куркульство” тісно співпрацювало з есерами, махновським рухом і націоналістично налаштованими збройними формуваннями.

“Куркульство” виявилось активним і в значній мірі національно свідомим учасником селянського руху в Харківській губернії у 1917-1921 рр. Не в останню чергу, завдяки його впертому опору, більшовики були змушені відмовитися від політики воєнного комунізму і розпочати поступове впровадження елементів нової економічної політики в краї у 1921 р.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ленін В.І. Твори. – К., 1952. – т.3.- С. 143; 2. Рибалка І.К. Аграрні перетворення на Україні в період громадянської війни (1919 р.). – Х.,1967. – С. 26; 3. Раковський Х. П'ять років Української радянської влади. (Промова тов. Х.Г. Раковського на урочистому засіданні Харківської Миськради від 16 липня ц.р.) //Червоний шлях. -1923.-№4-5. –С. 96; Кондуфор Ю.Ю. Борьба рабочего класса и беднейшего крестьянства Украины за хлеб в период иностранной военной интервенции и гражданской войны. 1919 г.: Автореф. дис... к-та ист. наук. /Харьк. Гос. ун-т. – Х., 1952. С. 70; 4. Аршинов П.А. История махновского движения (1918-1921) . – Запорожье., 1995. – С. 37; 5. Винниченко В.К. Заповіт борцям за визволення. – К., 1991. – С. 38; 6. Конквест Р. Жнива скорботи. Радянська колективізація і голодомор: Пер. з англ. – К., 1993. – С. 8; 7. James E. Mace. Communism and the dilemmas of national liberation. National Communism in Soviet Ukraine 1918-1933.- Cambriqe, Massachusetts: 1983. – P.65; 8. Верстюк В.Ф. Махновщина. Селянський повстанський рух на Україні. 1918-1921. – К., 1992. – С. 350; 9. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928). – К., 1996. – С. 145; Ганжа О.І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917 – 1927). – К., 2000. – С. 129; 10. Конквест Р. Вказана праця. – С. 53; 11. Суперанская А. Тайные языки // Наука и жизнь. – 1998. - №3. – С. 12; Верстюк В.Ф. Вказана праця. – С. 133; Рибалка І.К. Вказана праця. – С.26; 13. Белый П.Ф. Дышлевый П.С. Единство действий в защиту завоеваний революции. Боевое содружество трудящихся Украины и России в борьбе против кулацкой вооруженной контрреволюции (конец 1920 –1922 г. г) - К., 1988. – С. 20; 14. Короливский С.М. Рубач М.А. Супруненко Н.И. Победа Советской власти на Украине. – М., 1967. – С. 125; 15. Майстренко В.С. Столипінська аграрна реформа в Харківській губернії: Автореф. дис... к-та істор. наук // Харк. Держ.

ун-т. – Х., 1997. – С. 14; Белый П.Ф. Дышлевый П.С. Вказана праця. – С. 20; 16. Майстренко В.С. Вказана праця. – С. 3-10; 17. Там само. – С. 10 – 14; 18. Майстренко В.С. Столипінська аграрна реформа в Харківській губернії: Дис... канд. Істор. наук. – Х., 1997. – С.30–31; Маслов М.П. Селянське землеробство в пореформеній Харківській губернії // Збірник наукових праць ХДПУ ім. Г.С. Сковороди. Серія “Історія та географія”. – 1999.- №3. – С. 56; 19. Майстренко В.С. Вказана праця. – С. 73; 20. Там само. – С. 72; 21. Там само. – С. 104; 22. Там само. – С. 120 – 112. 23. Решодько П.Ф. Селянський рух у Харківській губернії (березень 1917 - січень 1918 р.) – Х.,1972. – С.99; 24. Там само. – С. 140; 25. Там само. – С. 114 – 115; 26. Хоменко А. Національний склад населення України по новіших даних // Червоний шлях. – 1923. - № 6 – 7. – С.86; 27. Королівський С.М. Утворення Української Радянської держави. // ХДУ. Учені записки. Труды історичного факультету. – Х., 1957. – Т. 89. – С.13; 28. Там само. – С. 13; 29. Майстренко В.С. Конфліктні ситуації в ході проведення столипінської аграрної реформи в Харківській губернії (1906 – 1915 р. р.) // Вісник Харківського державного університету. Історія. – 1999. - №441. – С. 163 – 164; 30. Семененко В.І. Над Харківщиною – революції тайфун // Слобожанщина. – 1999. - №10. – С. 140; 31. Михайличенко Д.Ю. Законодавче оформлення політики “воєнного комунізму” в сільському господарстві України (1919 р.) //Вісник Харківського державного університету. Історія. – 1999. - №441. – С. 168 – 170; 32. Державний архів Харківської області. - Ф.Р. 89. - Оп.1. - Спр. 60. - Арк. 9,11; 33. Сіваченко Є. Спалахи гніву народного: з історії селянського повстанського руху на Харківщині (1920 р.) //Збірник Харківського історико-філологічного товариства. – т.5. – Х., 1995. – С. 22- 28; 34. Семененко В.І. Історія Східної України. Поновлення кайданів (1917 – 1922 роки). – Х., 1995. – С. 132 – 133; 35. Сіваченко Є. Вказана праця. – С. 22; 36. Там само. – С. 22; 37. Ганжа О.І. Вказана праця. – С. 164.

Н.П. Кузьмінець

ДВОВЛАДДЯ В ПОДІЛЬСЬКОМУ СЕЛІ У 20-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Головну причину невдач та відступу з України в 1919 р. більшовики вбачали, насамперед, у відсутності власної політичної влади на селі. З приводу цього голова Раднаркому УСРР Х.Г. Раковський у виступі на IV конференції КП(б)У (березень 1920 р.) зазначав: “Головна проблема полягає в тому, що в село ми не змогли проникнути як влада, що в селі радянської влади не було.”¹ Тому з новим приходом на Україну успіхи комуністичного будівництва на селі більшовики пов’язували з необхідністю захоплення в свої руки органів місцевої влади – сільських рад та перетворення останніх в органи власної диктатури.

Незважаючи на те, що В.І. Ленін в листі до секретаря ЦК КП(б)У Д.З. Мануїльського в лютому 1920 р. радив у своїй роботі опиратися на ради, сформовані тільки з бідноти та середняків – незаможників², практика утворення сільських рад в Україні довела, що особливу активність в них виявляли більш заможні верстви селянства, що представляли найбільшу потенційну загрозу для існуючого режиму. В свою чергу, малочисельність партійного апарату на місцях не дозволяла більшовикам здійснювати контроль за виборами до рад, проводячи селекцію селянства за ознакою їхньої революційності.

Такі міркування змусили голову Раднаркому УСРР Х.Г. Раковського зробити ставку не на ради, склад яких більшовикам було важко регулювати, а на спеціальні організації сільської бідноти, які б дублювали функції рад, не усуваючи їх.³ Його пропозиція щодо створення таких організацій розглядалась на Харківській міській, а згодом і губернській конференціях КП (б)У, які відбулись у січні-лютому 1920 р. Однак, пам’ятаючи негативні наслідки діяльності комбідів, більша частина делегатів конференцій не підтримала таке рішення.⁴ Незважаючи на це, питання про створення організацій було винесено на розгляд IV конференції КП (б)У. Проти пропозиції Х.Г. Раковського на конференції виступила група “демократичного централізму”, яку очолював Т. Сапронов. Вони заперечували ідею створення організацій безземельних і малоземельних селян, вважаючи їх пережитком комбідів та мотивуючи, що це послабить ради, оскільки новостворені організації, зміцнившись, їх не визнаватимуть. Крім того, це суперечить Конституції УСРР. Однак, після тривалих і гострих дебатів, під натиском більшовицьких делегатів все ж була прийнята резолюція про створення на селі поряд з радами та комосередками спілок безземельних та малоземельних селян, перейменованих згодом у комітети незаможних селян (КНС).

На такі організації покладалась роль соціальної опори режиму при формуванні слухняного складу рад шляхом висування потрібних кандидатур та відведення небажаних при виборах у ради. При цьому, враховуючи боротьбу за владу між комбідами та сільськими радами в Росії, українські більшовики намагались всіляко обмежити владні повноваження комнезамів. Так,